

Başvuru /Received: 4 Mart/March - 2024

Kabul /Accepted: 21 Mayıs/May - 2024

*Türk Folklor Araştırmaları*. 2024, Sayı: 369, 68-80. e-ISSN 3023-4670. DOI: 10.61620/tfra.1039  
<https://turkfolklorarastirmalari.com/>

---

## DR. HÜSEYİN REMZİ'NİN MİR'ATÜ'L-BEYT'İNDE BİTKİLERLE TEDAVİ

---

Hanife Dilek BATİSLAM\*

### Öz

Hüseyin Remzi Bey, İstanbul'da 27 Mart 1839'da doğmuştur. Bir Osmanlı hekimi olan Hüseyin Remzi, mikrobiyoloji alanında çalışmalar yapmıştır. Doktor Hüseyin Remzi Bey'in yazdığı Mir'atü'l-beyt (Hanımlara Yadigâr) adlı eser, İstanbul'da Âlem matbaasında 1308 (1891)'de basılmıştır. Resimli ve 284 sayfadır. Yazar aslında bu eseri hanımları çeşitli konularda eğitmek amacıyla yazmıştır. Eski harflerle basılmış kitapta mukaddimeyi izleyen kısım başlıklı üç bölümle bir lahika (ek) vardır. Birinci kısımda daha çok aile ve aile hayatına; ikinci kısımda ev işleri, temizlik ve yemeğe; üçüncü kısımda ise, sağlık, hastalık ve sağlığın korunmasına yönelik bilgilere yer verilmiştir. Lahikada genç kızlara ve hanımlara bazı konularda nasihat edilerek yol gösterilmeye çalışılmıştır. Kitap,

---

\*Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Çukurova University Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature.  
dilekbatislam@gmail.com. ORCID ID 0000-0001-9809-5711

yazıldığı dönemde toplumun kadına ve kadının eğitime bakışı konusunda içerdiği bilgiler, hastalıktan korunmaya dair tavsiyeleri nedeniyle önemlidir. Mir'atü'l-beyt günümüzde yeniden öne çıkan bitkilerle tedavi yöntemlerine değinmesi, şifalı bitkileri ya da zehirli ve zararlı olduğu bilinmesine rağmen farklı şekillerde çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan bitkileri tanıtmaları bakımından halk hekimliği araştırmalarına katkıda bulunabilecek değerli bir yazılı kaynaktır. Halk hekimliğine konu olan bitkilerle tedavi hakkında, Mir'atü'l-beyt gibi eski, yazılı kaynaklarda verilen bilgilerin günümüz bilgileriyle kıyaslanıp değerlendirilmesi yeni bazı bilgilere ulaşılmasına ve farklı bakış açıları geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Makalede Doktor Hüseyin Remzi Bey ve eseri Mir'atü'l-beyt tanıtıldıktan sonra eserin hastalıkla sağlığı ele alan bölümünde yer verilen, bitkilerin hangi durumlarda nasıl kullanılacağını anlatan bilgiler değerlendirilmiştir. Ayrıca halk hekimliğini ilgilendiren bitkilerle tedavi şekillerinin açıklandığı bu bölümün Latin harflerine çevirisi verilmiştir. Halk hekimliği çalışmalarına yazılı bir kaynakla katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

**Anahtar sözcükler:** Hüseyin Remzi, Mir'atü'l-beyt, bitkilerle tedavi, yararlı bitkiler, zararlı bitkiler, halk hekimliği

## Treatment with Herbs in Hüseyin Remzi's Mir'atü'l-beyt

### Abstract

Hüseyin Remzi Bey was born in Istanbul at 27<sup>th</sup> of March 1839. Hüseyin Remzi who is an Ottoman doctor, carried out studies in the field of microbiology. The work titled Mir'atü'l-beyt (Heirloom for Ladies), written by Doctor Hüseyin Remzi Bey, was published in the Âlem printing house in Istanbul in 1308 (1891). It is illustrated and has 284 pages. The author actually wrote this work to educate women on various subjects. The book printed in Ottoman alphabet has three chapters and a "lahika" (appendix) following the muqaddimah. The first part focuses more on family and family life; in the second part, housework, cleaning and cooking; In the third part health, disease and health protection are topics of information which included. In the Lahika, an attempt was made to guide girls and young women by giving them advice on some issues. The book is important because of the information it contains about society's view of women and women's education at the time it was written, and its advice on preventing

disease. Mir'atü'l-beyt is a written source that can contribute to folk medicine research in terms of touching upon the treatment methods with plants that have become prominent again today, and introducing medicinal plants and plants used in the treatment of various diseases in different ways, although they are known to be poisonous and harmful. Comparing and evaluating the information given in old sources such as Mir'atü'l-beyt with today's information about treatment with plants, which are the subject of folk medicine, will contribute to the development of different perspectives. In the article, after introducing Doctor Hüseyin Remzi Bey and his work Mir'atü'l-beyt in general, the information in the section of the work dealing with disease and health, explaining how to use plants in which situations, was evaluated. In addition, the section explaining the treatment methods with plants related to folk medicine has been transliterated into Latin alphabet. It is aimed to contribute to folk medicine studies with a written source.

**Keywords:** Hüseyin Remzi, Mir'atü'l-beyt, treatment with plants, useful plants, harmful plants, folk medicine

## Giriş

Halk bilimi içerisinde değerlendirilen halk hekimliği uygulamalarında genellikle hastalıklar doğal yöntemlerle tedavi edilmeye çalışılır. Bu yöntemler arasında bitkilerle tedavi de önemli bir yer tutar. Fitoterapi olarak adlandırılan bitkilerle tedavi yöntemlerine sadece geleneksel halk hekimliğinde değil eski bazı yazılı kaynaklarda da rastlanır. Yazılı kaynakların el yazması metinler hâlinde olanları ve matbu metin özelliği taşıyanları vardır. Eski harfli matbu metin olarak yararlanılabilecek yazılı kaynaklardan biri Dr. Hüseyin Remzi Bey'in eseri *Mir'atü'l-beyt*'tir. Bu çalışmada Dr. Hüseyin Remzi Bey'in hayatı ve eserleri tanıtıldıktan sonra *Mir'atü'l-beyt* adlı eser üzerinde durulmuştur. Eserin özellikle halk bilimi ve halk hekimliği açısından önemli olduğu anlaşılan bitkilerle tedavinin anlatıldığı bölümü ele alınmıştır. Söz konusu bölümde yararlı ve zararlı bitkiler başlığı altında yer verilen bitki çeşitleri değerlendirilmiştir. Daha önce yararlı bitkilere değinilen bölüm başka bir çalışmada ele alındığı için (Batıslam, 2021, s. 383-392) zararlı bitkiler kısmının Latin harflerine çevirisi verilmiştir. Sonuç ve kaynakların ardından bitki resimlerinin örnek sayfalarının bulunduğu ekle yazı tamamlanmıştır.

## 1. Dr. Hüseyin Remzi'nin hayatı ve eserleri

Dr. Hüseyin Remzi edebiyat dünyasında daha çok Lügat-ı Remzi adlı eseriyle bilinir (Keklik, 2021). Doktor olması nedeniyle son zamanlarda Hüseyin Remzi tıp tarihi ile ilgilenen araştırmacıların da dikkatini çekmiş, yazara ait bilgiler ve yayınlar artmıştır (Karacaoğlu, 2015, s. 69-83). Kastamonulu Emir Mustafa'nın oğlu olan Mir'atü'l-beyt'in yazarı Hüseyin Remzi, Kasımpaşa Ortaokulunu ve ardından Askerî Tıp Okulunu bitirmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den 1865 yılında mezun olmuş, askerî hastanelerde doktorluk ve askerî okullarda öğretmenlik yapmıştır. 1876 yılından sonra çeşitli okullarda Tarih-i tabii (doğa tarihi) dersleri vermiştir. Darüşşafaka'da bir doğa tarihi müzesi kurmuştur. 1884 yılında Profesör Zorias Paşa ile kuduz hastalığının tedavisini öğrenmek için Paris'e gitmiştir. Pasteur (Pastör) Enstitüsü'nde incelemeler yapmıştır. İstanbul'a döndükten sonra bakteriyoloji alanındaki yenilikleri uygulamak ve yaymak için büyük çaba harcamıştır. 1892 yılında Hüseyin Remzi'nin girişimleriyle İstanbul'da "Telkihâne-i Şâhâne" adıyla bir aşı merkezi açılmıştır. Şark bilginleri cemiyetine üye olmuştur. Mirliva (Tuğgeneral) rütbesindeyken 18 Aralık 1896'da İstanbul'da vefat etmiştir (ML, 1971, s. 94; TDEA, 1981, s. 302; AB, 1988, s. 319).

Hüseyin Remzi ile ilgili yukarıda verilen bilgilerden farklı olarak yeni tarihli bazı kaynaklarda değişiklikler olduğu ve benzer isimdeki kişilerin eserlerinin ve hayat hikâyelerinin karıştığı anlatılmaktadır. Bu kaynaklardan birinde; "Hekimliğe ve dile ait birçok kitap yazan, yazdığı eserlerde halkın anlayacağı ifadeler kullanan Hüseyin Remzi, ahlakının güzelliğinden dolayı "Evliya Hüseyin Bey" veya "Evliya Hoca" diye tanınmıştır. Cem'iyet-i Tıbbiye'nin kurucu üyelerinden olan Hüseyin Remzi, Paris'teki Ma'ârif-i Kadîme-i Şarkıyye Cem'iyet-i İlmiyyesi adlı cemiyete de üye seçilmiştir." (Arslan, 2020) denilmektedir. Diğer bir kaynakta anlatılan hayat hikâyesi aynı olmamakla birlikte, eser listesinde benzerlikler bulunmaktadır. Yazar, "Hüseyin Remzi'nin eserleri Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne muallimlerinden Miralay Hüseyin Remzi Bey (ö. 1898) ve Dârüşşafaka mezunu Hüseyin Remzi Bey'in (ö. 1925) eserleriyle karıştırılmaktadır." açıklamasını yapmıştır (Akgün, 2020, s. 571-572). Dolayısıyla Hüseyin Remzi'nin hayat hikâyesi ve eserleri hakkında eski ve yeni kaynaklarda yer alan bilgilerin birbirleriyle çeliştiği görülmektedir.

Hüseyin Remzi'nin yirmiden fazla eseri vardır. Bunların büyük bir bölümü tıbbı ve hayvanâta aittir. Ayrıca, yazarın dil ve edebiyatla ilgili eserleri arasında Münşeâtü'l-ETFÂL (1871), İlâveli Müntehâbat-ı Lügat-ı Osmaniye (1878), Lügat-ı Remzî (1889),

Dürer-i Esdâf (Sade İncileri), Müntehabât-ı Hüseyin Remzi (Hüseyin Remzi'den Seçmeler), İhtiyâr-ı Erbâb-ı Kemal (Olgunluk Sahipleri), Rehber-i Hakikat (Gerçek Kılavuzu) adlı eserler vardır (ML, 1971, s. 94; TDEA, 1981, s. 302; AB, 1988, s. 319).

## 2. Mir'atü'l-beyt'in bölümleri<sup>1</sup>

Mir'atü'l-beyt'teki bölümlere bakıldığında; birinci bölümün aile ve aile hayatı, aile fertlerinin aile içindeki yeri, ev idaresi ve bebeklerin bakımı, beslenmesi vb. konulardaki bilgileri içerdiği görülmektedir. İkinci bölümde el işleri ve ev işlerinin yapılışı, çamaşır yıkama, leke çıkarma, evin temizliği, düzenlenmesi, yiyeceklerin hazırlanması ve saklanması, mutfak ve kilerin temizliği, ziyaretler ve ziyaretler sırasında dikkat edilmesi gereken kurallara dair bilgiler öne çıkmaktadır.

Yazıya konu olan bitkilerle tedavinin anlatıldığı üçüncü bölümdeki başlıklar şunlardır: "Hıfz-ı sıhhat (sağlığın korunması), dikkatsizlik ile gelen emrâz (dikkatsizlik sonucu ortaya çıkan hastalıklar), ta'affünün def'ine mahsûs tedâbir-i mukteziyye (kötü kokuların giderilmesi için alınması gereken tedbirler), sıhhate muzır olan tavır ve hareketler (sağlığa zararlı olan davranışlar), emrâz-ı sâriye ve müstevliye (bulaşıcı hastalıklar ve salgınlar), hastaları ziyâret etmek, hastayı bakmak usulü, hasta odası hakkında birkaç söz, nekâhat (hastalıktan sonraki güçsüzlük dönemi), hastanın elbisesini değiştirmek, hasta için bulunması lâzım gelen âlât ve edevât-ı sıhhiyye (hasta için gerekli sağlıkla ilgili araç gereçler), eczâhâneye mürâca'at etmeyerek ba'zı 'ilâçların hânece tedâriki (eczaneye gitmeden hazırlanabilecek, alınabilecek ilaçlar), etibbânın evâmiri (doktorların emirleri), bir hâne derûnunda bulunması îcâb eden küçük eczâhâne (bir evde bulunması gereken küçük ilaç dolabı), tabâbette kullanılan istilâhât (tıpta kullanılan bazı terimler), ba'zı 'ilaçların sûret-i isti'mâli (bazı ilaçların kullanılma şekli), en ziyâde kullanılan edviye ve tedâbir-i tıbbiye (en çok kullanılan ilaçlar ve tıbbî tedbirler), nebâtât-ı tıbbiyeden nâfi' olanlar (tıbbî bitkilerden yararlı olanlar), nebâtât-ı tıbbiyeden muzır olanlar (tıbbî bitkilerden zararlı olanlar), tabîb gelinceye kadar hastalara idilecek tedâbir (doktor gelinceye kadar hasta için alınacak tedbirler), kuşpalazı ve havâle 'illetleri (kuşpalazı ve havale hastalıkları), yaralılara ilk imdâd (yaralılara ilk yardım), ufak tefek 'avârız-ı şetta (ufak tefek çeşitli arızalar), şehir ile köy hakkında birkaç söz, bağçevanlık (bahçıvanlık), letâfet-i 'ömr-i dihkâni (çiftçilikle geçen ömrün hoşluğu)". Başlıklardan da anlaşılacağı üzere ağırlıklı olarak bu bölümde asıl üzerinde durulacak bitkilerle tedavinin dışında sağlık ve hastalıkla ilgili konularda

gerekli bazı önemli bilgilere de yer verilmiştir. Bölüm sonunda sağlık konuları dışında bağ, bahçe işleriyle uğraşma, şehir ve köy hayatı, evde yapılması gereken küçük tamir işleri vb. hususlara değinilmiştir.

Lahika (Ek) başlıklı dördüncü bölümde; “duhter-i pâke nasihat” (iffetli genç kıza öğüt) adlı bir şiirin ardından Fransız edebiyatından bir matmazel ile dört madamın kadınlıkla ilgili yol gösterici sözleri “hikemiyât” başlığıyla ayrı ayrı sırasıyla verilmiş, “şebân” bölümünde gençlikle ilgili düşünceler dile getirilmiştir. “Sadaka” alt başlıklı bölümde de Victor Hugo'nun görüşleri sıralanmıştır. “Beşik ile yuva”, “çiçekleri seviniz”, “tuvalet hakkında bir validenin kızına hitabı” gibi küçük bölümlerle eser tamamlanmıştır.

### 3. Mir'atü'l-beyt'te yer verilen bitkiler<sup>2</sup>

Hüseyin Remzi, kitabının 19. bölümünde “Nebatât-ı Tıbbiyeden Nâfi' Olanlar” başlığı altında, tıbbi bitkiler ifadesini açıklayıp bitkilerin tedavi amacıyla kullanımından ve bu tür bitkilerin nasıl kurutulup saklanabileceğinden söz etmiştir. Aydınlatıcı kısa giriş bilgilerini “En mühim olan nebatât-ı tıbbiye ber vech-i âti sebt olundu” cümlesinin ardından “sığır kuyruğu, papatya çiçeği, sığır dili, yer sarmaşığı, zanbak çiçeği, kırmızı kantaron çiçeği, sarı kantaron, çentiyane (centiyane) kökü, çay, ayva çekirdeği, hatmi çiçeği, mürver çiçeği, ebegümeci, menekşe çiçeği, ıhlamur çiçeği, zanbak soğanı” maddelerini sıralamıştır. Yazar, şifalı ya da yararlı bitki olarak adlandırdığı ve bazı hastalıkların tedavisinde evde hazırlanarak kullanılacak on altı farklı bitkiden söz etmektedir. Bu bitkilerin kullanım şekline dair eserde bulunan tıbbi terimlerin anlamları da açıklanmıştır<sup>3</sup>. Kitabın “Nebatât-ı Tıbbiyeden Muzır Olanlar” başlıklı 20. bölümünde ise şu açıklamalar yer alır:

Hanım Kızım! Hakikatine irmediğün bir şe'yüñ zâhirine aldanma! Nice nice çiçekler vardır ki zâhiren müşâhede olundukda insanuñ gözlerini kamaşdırur derecede parlak bulunur.

Halbuki hakikat-ı halde semm-i kâtıldür. Çocuklaruñ her gördükleri bir şey'i ağızlarına götürmek 'âdetleri pek muzırdur. Bir bağçeye girseler gördükleri ağaçlaruñ meyvesini tahkîk itmeyerek ağzına alırlar. Bu halde muzdarip ve belki hasta olmak dahi vâki' olur.

Sakın kızım! Bir bağçede gezer iken çiçeklerüñ parlaklığına aldanup bilmediğün çiçeği koklama! Asla yaprağını ağzına alma!. (Hüseyin Remzi, 1891, s. 230)<sup>4</sup>.

Uyarılardan sonra “Muzır olan nebâtâtlar şu âtidedikilerdür:” cümlesinin ardından zararlı bitkilerin sıralandığı kısma geçilmiştir. Bu bölümde aşağıdaki maddeler yer almaktadır:

**Baldıran:** Bunuñ muhtelif nev'leri vardır. Fakat cümlesinüñ terkibât-ı tabî'iyyesinde zehir vardır. Bunlaruñ kokusu dahi fenadur. Seretâna ve sıracaya karşı kullanılır.

**Mantar:** Mantarlaruñ çoğu zehirlidür. Zehri insanı öldürür. Anuñ için mantara rağbet göstermemek daha hayırludur.

**Ak çöpleme:** Mukaddema çok kullanılır idi. Hatta “cinnete”, deliliklere karşı isti'mâl iderler. Bu şiddetli ishâl verir.

**Şakâyk-ı Nu'mâniyye:** Parçalanup cild üzerine konuldukda hardal yakısı işini görür bir nebâtdur.

**Güzel Avrat Otu:** Eñ ziyâde zehirli nebâtâtdan birisidür. Ormanlarda bulunur. Bir buçuk metro kadar uzun ve yeşil bir saçı olup yemişi siyahımtırak olarak kırmızıdır. 'Âdetâ kiraza müşâbihdür. Bunlar ile etibbâ teskîn-i evcâ' için 'ilâc tertîb iderler.

**Tatula:** Tabâbetde kullanılır. Göğüs tutgunluğunda pek nâfi'dür. Ba'zen anuñ tütüsüsüyle uyuşup sayıklamağa başlayarak anlardan ma'nalar istihrâcına koşarlar!..

**Gâru Kabuğı:** Yakı açmağa münasiptür. Fransa'nuñ cenub taraflarında kullanırlar. “Haseki küpesi” nâm nebât hakkında söylendiği üzere bu da dilencileruñ işine yarar!

**Kurd boğan:** Haziranda toplayup firunda kurutulmalıdır. Botoz hâlinde kullanılır. Ruhı dahi yapılır. Çiçekleri pek gösterişli olmağla beraber semm-i kâtil olduğundan yalnız tabâbetde romatizma ve da'ü'l-mülûka karşı kullanılır.

**Tütün:** Bir semm-i kâtili hâvi olduğundan muzır olan nebâtât arasındadır.

**Taflan yaprağı:** Temmuz ve ağustosda toplanılır. Tabî'ati sükûnet vericidür. Bir semm-i kâtili hâvi olup bundan alınmış olan bir suyu tabâbetde ispatmoza karşı kullanılır.

**Haseki Küpesi:** Pehlivan yakısınınuñ hıdmetini görebilür. Hatta dilenciler 'umûm nâsuñ merhametini celb için ayaklarında bunlar ile yaralar hâsıl iderler.

**Gelincik Çiçeği:** Tarlalarda kendülüğinden yetişür, mayısdan temmuza kadar bulunur. Çiçeğünüñ kırmızı yaprakları toplandıktan sonra kâğıd üzerinde ateşde

kurutmalı, bir litre su için on gram konulur ise menkû'ı yapıp uyuşdurucu olmak üzere tabâbetde kullanılır.

**Haşhaş:** Bağçelerde yetiştirilir. Hazirandan eylüle kadar çiçek açar. Haşhaşın başları cisminden daha ser'ü'l-te'sîr bir semm-i kâtildir. Anın için kullanılması güçtür.

Bir gün bir âdem ziyâdesiyle öksürüğe mübtelâ olmuş olduğundan birkaç haşhaş alup kaynadur. Koyuca suyunu içer. Adamcağız öksürüğün şerrinden tahlis ideyim dir iken zehirlenmesün mi?! Bereket virsün bir istifrâğ gelür. O zaman kurtulur.

**Yüksük Otu:** Dağlarda bulunan ağaçlarda, yol kenarlarında, kurak ve kumluk yerlerde kendi kendisine biten bir nebâtdur. Bağçelerde dahi yetiştirilir. Hazirandan eylüle kadar toplanılır. Tabâbetde halecân-ı kalb için elli santigram bir bardak suya konup kullanılır. Bağçelerde manzarası pek hoşdur. Ziyâdece kullanılır ise hemân insanı öldürür. İdrâr dahi sökdürür.

**Ebu Cehil Karpuzu:** Gayet zorlu bir müşhil olup ağıza alınmaz derecede acıdır. Şeklen bir nev' hıyara müşâbih ise de maddeten bir birinün zıddıdır.

**Bağ Otu:** Yol kenarlarında, sürülmemiş tarlalarda, hendeklerde, şehir kenarlarında kendi kendisine yetişür. Mayıs'dan temmuza kadar çiçek açan mühlik bir ot olup hindibaya benzer. Lakin hindiba olmadığını tefrik itmelidir. Hindibadan kokusuyla tefrik olunur. Yaprakları kalın ve üzerinde yapışkan bir tüy vardır. Yapraklarını toplamak murad olundukda çiçek açmazdan evvel toplamalıdır. Topladıktan sonra fırında kurutulmalıdır. Yaprığı toz hâlinde elli, hulasası yigirmi santigram kullanılır. Uyuşdurucudur. Tabâbetde ispazmoza karşı kullanılır.

**Zağferan:** Eylülde teşrin-i evvelde toplanılır. Çiçeklerinün orta yerinde bulunan istikmâtları kullanılır. Bunu kurutmak için kıldan elek içine koyup kor üstünde eyüce kızdırarak kurutulmalıdır. Bunu kapalı mahallerde hıfz itmelidir. Tabi'ati: mi'devi ve kadınlarda 'âdet sökdürücüdür.

Mehmuze denilen çavdar pek fenadur. Bağçelerde bulunan nebât ve ezhâr gunâgun tabâbetde çok işe yarar ise de bilmeyenlerün 'âdeta kâtildir." (Hüseyin Remzi, 1891, s. 230-239).

Sıralanan bitkilerden ve açıklamalardan anlaşılacağı gibi Dr. Hüseyin Remzi, her bitkinin faydalı olmadığını hatta kimi zaman bazı bitkilerin öldürücü zehir gibi etkileri bulunduğunu belirterek okuyucularını uyarmıştır. Fakat her ne kadar zararlı bitkiler



olarak adlandırılrsa da burada söz ettiği bitkilerin de bazı hastalıklara iyi geldiğini anlatmıştır. Yazar, zararlı bitkilerin faydalarından söz ettiğine göre, burada asıl dikkati çekmek istediği nokta kullanım şekli ve miktarı olmalıdır. Zararlı bitkiler bölümünde yanlış kullanıldığında zehirlenmeye neden olabilecek on yedi bitki arasında, “baldıran, mantar, şakayık-ı nu'maniye, güzel avrat otu, kurtboğan, gelincik çiçeği, bañ otu, yüksük otu, ebu cehil karpuzu, zağferan, taflan yaprağı” gibi bitkilerin yanı sıra “tütün” ve “haşhaşa” da yer verilmiştir.

Hüseyin Remzi'nin kitabında bulunan bitkilere ve tedavi amaçlı kullanım şekillerine dair bilgilerin benzerleri, yazıya geçirilmiş yöresel halk hekimliği kitaplarında da görülür. Bu tür araştırmalara Osmaniye halk hekimliği (Karakaş, 2016) ya da Hatay halk hekimliği (Arı, 2018) konusunda yapılan kitap çalışmalarıyla halk tedavilerinden söz edilen makaleler örnek verilebilir (Özyurt, 2018, s.151-156). Konuya sözlü kültüre yönelik halk hekimliği çalışmalarını yazıya geçirenler açısından bakıldığında; Hüseyin Remzi'nin eseri gibi yazılı kaynaklarda yer alan bilgilerle kendi araştırmalarındaki bilgileri karşılaştırıp benzerlik ve farklılıkları, zaman içinde ortaya çıkan değişimi görme imkânı bulabileceklerini söylemek mümkündür. Örneğin, Mir'atü'l-beyt'ten çayın o dönemde şifalı bir bitki olarak kabul edildiği anlaşılıyor. Oysa bugün için çay artık günlük hayatın içinde her vesileyle en çok tüketilen bir içeceğe dönüşmüştür. Sözlü kültürden derlenen bilgilerin yanı sıra yazılı kaynaklarda ya da edebî bazı metinlerde de halk hekimliği bağlamında değerlendirilebilecek bilgilere rastlanmaktadır. Özellikle son zamanlarda divan şiiri metinlerinde söz konusu edilen şifalı bitkiler hakkında bilgi veren yazılar (Kaya, 2015, s. 263-314; Özkan, 2005, s.30-41) ya da divan şiirinde sözü edilen bitkileri tıp eserlerindeki bitkilerle karşılaştıran bazı çalışmalar yayımlanmıştır (Eroğlu, 2018; Güler 2020). Dolayısıyla araştırmacıların sözlü ve yazılı kaynakları birlikte değerlendirmesi halk hekimliği çalışmalarını daha değişik yönlerden geliştirecek ve nitelikli hâle getirecektir.

## **Sonuç**

Bitkilerle tedavi, alternatif tıp ve halk hekimliği gibi iyileştirme yöntemlerinin daha fazla ilgi görmeye başladığı bugünlerde, döneminin önemli hekimlerinden biri olarak, Hüseyin Remzi'nin kadınları eğitmek amacıyla yazdığı kitapta bitkilere yönelik verdiği bilgiler değerini hâlâ korumaktadır. Bu nedenle halk hekimliği ya da bitkilerle tedavi

konularında sözlü kaynaklardan derleme ya da araştırma yapacaklar için geçmişe ait bazı yazılı kaynakların da ihmal edilmemesi gerekir.

Halk bilimi araştırmacılarının halk hekimliği bağlamında halk arasında bilinen ve çoğu zaman yazıya geçirilmemiş bilgileri derleyip elde ettikleri birikimin geçmişte kimi zaman yazılı kaynaklarda da yer aldığını göstermesi bakımından Hüseyin Remzi'nin kitabında yazılanlar önemlidir. Ayrıca zaman içinde bitkilere dair bilgilerin ve bitkilere bakış açısının geçirdiği değişimi izleyebilmek açısından da bu tür kitaplardaki bilgiler dikkate değerdir. Sözlü kaynaklarla yazılı kaynaklar arasındaki kıyaslamaların doğru ve sağlıklı biçimde yapılabilmesi için çeşitli eserlerde yer verilen bitkilerle ilgili bilgi birikiminin iyi değerlendirilmesi yeni sonuçlara ve farklı bilgilere ulaşılmasını sağlayabilecektir.

## Notlar

<sup>1</sup> Yazıya konu olan üçüncü bölüm dışındaki diğer bölümlerde de çok sayıda alt başlık yer almaktadır. Ancak bu bölümler çalışmayla doğrudan ilgili olmadığı için söz konusu bölümlerin içerikleri genel olarak verilmiştir. Eserin ayrıntılı tanıtımı için; bk. Batıslam, H. D. (2002). Meşrutiyet Döneminde Kadınları Eğitmek İçin Yazılmış Bir Eser: Mir'atü'l-Beyt. *KADIN/WOMAN 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 165-179.

<sup>2</sup> Mir'atü'l-beyt'in bu çalışmada yararlanılan baskısı ilk baskı olup 22 Mart 1306 tarihidir. İstanbul'da Âlem matbaasında basılmıştır. 284 sayfa ve resimlidir. Eserin 2. baskısı da yine İstanbul'da 1316'da Arakel Matbaası'nda yapılmıştır (Özege, 1975, s. 1164).

<sup>3</sup> Bu bölümlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Batıslam, H. D. (2021). Mir'atü'l-Beyt'te Şifalı Bitkiler. *Doğan Kaya Armağanı*, 70. Yaş Hatırası 1 içinde (s. 383-392). Sivas: Vilayet.

<sup>4</sup> Metinden alıntı bölümlerin çevirisinde büyük ölçüde metnin kendi imlasına bağlı kalınmıştır.

## Kaynaklar

Akgün, B. (2020). Hüseyin Remzi. *DİA*, (Göz. geç. 2. bs., C. Ek1, s. 571- 572). Ankara: TDV.

*Ana Britannica* (AB). (1988). Hüseyin Remzi Bey. (C.11, s. 319). İstanbul: Ana.

Arı, B. (2018). *Hatay halk hekimliği*. İskenderun: Color Ofset.

Arslan, M. (2020). *Remzî, Hüseyin Remzî Paşa. Türk edebiyatı isimler sözlüğü*.

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/remzi-huseyin-remzi-pasa> (08.02.2024)

Batıslam, H. D. (2002). meşrutiyet döneminde kadınları eğitmek için yazılmış bir eser: Mir'atü'l-Beyt. *KADIN/WOMAN 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 165-179.

Batıslam, H. D. (2021). Mir'atü'l-Beyt'te şifalı bitkiler. *Doğan Kaya Armağanı*, 70. Yaş Hatırası 1 içinde (s. 383-392). Sivas: Vilayet.

Batıslam, H. D. (2019). Mir'atü'l-beyt'te çocuk ve bir ninni örneği. B. V. Yıldız (Ed.), *VI. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri* (18-19 Ekim 2019 Bakü/AZERBAYCAN) içinde (s. 189- 196). İstanbul: Akademi Ajans.

Eroğlu, H. B. (2018). *Tabîbnâme adlı tıp eserindeki bitkilerle divan şiirinden geçen bitkilerin mukayesesi* (Tez No. 532616) [Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Güler, M. (2020), *Divan şiirinde tababet unsurları* (Tez No. 659975) [Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Hüseyin Remzi (1306). *Mir'atü'l-beyt (Hanımlara Yadigâr)*. İstanbul: Âlem.

Karacaoğlu, E. (2015). Doktor Hüseyin Remzi Bey (ö.1896), Hayatı, eserleri ve bilimsel bir diyalogu. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 5 (2), 69-83.

Karakaş, A. (2016). *Osmaniye halk hekimliği*. Adana: Karahan.

Kaya, B. A. (2015). Klâsik Türk şiirinde şifâli bitkiler üzerine bir deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, 263-314.

Keklik, M. (2021). Lugat-ı Remzî (Remzî). *Türk edebiyatı eserler sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/lugat-i-remzi-remzi> (20 Şubat 2024).

*Meydan Larousse büyük lugat ve ansiklopedi* (ML) (1971). Hüseyin Remzi. (C. 6, s. 94). İstanbul: Meydan.

Özege, M. S. (1975). *Eski harflerle basılmış Türkçe eserler kataloğu*, C.3, İstanbul: Fatih Kitabevi.

Özkan, Ö. (2005). Bir tedavi bitkisi olarak gül'ün divan şiirindeki görünüşleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 30-41.

Özyurt, B. (2018). Anadolu'da uygulanan halk tedavilerinden bazı örnekler. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 10 (4), 151-156.

*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (TDEA) (1981). Hüseyin Remzi Paşa. (C.4, s. 302). İstanbul: Dergâh.

## Ekler

Aşağıda Hüseyin Remzi'nin kitabından çevirisi yapılan bitkilerle ilgili bölümden örnek birkaç sayfa yer almaktadır. Yazar sadece bitkilerle ilgili açıklamalar yapmakla kalmamış resimlerini de vermiştir. Resmi bulunan bitkiler sayfa altında belirtilmiştir. Bitkilerin resimlerinin verilmesi okuyucu açısından yararlıdır.



1. Görsel Mir'atü'l-beyt, (Hanımlara Yadigâr), s.234-235 (Sayfanın sağ tarafında taflan, sol tarafındaki resimde gelincik verilmiştir.)





2. Görsel: Mir'atü'l-beyt, (Hanımlara Yadigâr), s.236-237 (Sağdaki ilk sayfada verilen resim haşhaş, ikinci sayfadaki ise yüksük otu ve yaprağıdır.)



3. Görsel: Mir'atü'l-beyt, (Hanımlara Yadigâr), s.238-239 (Sağdan sola sırasıyla ilk sayfada bañ otu, ikinci sayfada zağferân resmi verilmiştir.)